

УДК 3.1632:-049.5

РОЛЬ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО АЛЬЯНСУ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Ничитайло І.М., к. ю. н.,
доцент

Національна академія Служби безпеки України

У статті досліджено вплив «гібридної війни» РФ проти України на розвиток системи безпеки в Європі та роль Північноатлантичного альянсу у її забезпеченні. Зроблено прогнози щодо динаміки її подальшого розвитку та надано пропозиції стосовно напрямів удосконалення безпекової політики України у контексті взаємодії нашої держави із НАТО.

Ключові слова: НАТО, Північноатлантичний альянс, Європа, безпекова політика, «гібридна війна».

В статье исследовано влияние «гибридной войной» РФ против Украины на развитие системы безопасности в Европе, а также роль в ее обеспечении Североатлантического Альянса. Сделаны прогнозы в отношении динамики ее дальнейшего развития, вынесены предложения, касающиеся политики безопасности Украины в контексте взаимоотношений нашего государства с НАТО.

Ключевые слова: НАТО, Североатлантический альянс, Европа, политика безопасности, «гибридная война».

Nychytailo I.M. THE ROLE OF THE NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION IN THE MODERN SYSTEM OF INTERNATIONAL SECURITY

The article deals with analysis of influence of „hybrid war” of Russia against Ukraine on development of a system of security in Europe, also a role in its provision of the North Atlantic Alliance. In the article projections were given for its future development and proposals relating to the security policy of Ukraine in the context of the relationship of our country with NATO.

Key words: NATO, the North Atlantic Alliance, Europe, security policy, „hybrid war”.

Постановка проблеми. Події в Україні 2014–2015 рр. призвели до глибокої кризи системи міжнародної безпеки, що за своїм масштабом перевищує усі подібні ситуації з часу закінчення холодної війни. Реальною є загроза глобального конфлікту, не обмеженого окремими країнами та регіонами. Безпекове середовище, що гарантувало стабільний економічний, політичний та суспільний розвиток Європи, виявилось нездатним адекватно відреагувати на новітні виклики та загрози, що мають багатомірний характер і не вписуються у традиційні військові доктрини.

Розвиток ситуації у регіоні вказує на потребу зміни напряму зовнішньої політики нашої країни, у тому числі і через неможливість збереження нейтрального статусу в умовах агресивного впливу сусідньої держави. За умов глобалізації, підвищення ступеня взаємозалежності держав підірвав стабільності у європейському регіоні створює виклики глобального характеру, ставить під сумнів майбутнє об'єднаної Європи, системи міжнародної безпеки в цілому. Такого роду зміни фактично виключають можливість збереження позаблокового статусу, тобто союзницьких відносин із НАТО без отримання відповідних гарантій безпеки з боку цієї організації.

З іншого боку, потреби економічного, політичного та соціального розвитку Укра-

їни вимагають її інтеграції до відповідного інституційного простору. Враховуючи географічне становище нашої країни, а також її історичне та культурне середовище, для неї не існує альтернатив простору, що існує у рамках Європейського Союзу. Реалізація політики євроінтеграції потребує, з одного боку, здійснення відповідних кроків у політичному та безпековому напрямі, а з іншого – набуття певних гарантій безпечності такого руху. Таким чином, виникає потреба в науковій оцінці Північноатлантичного альянсу, що, фактично, виступає гарантом безпеки на загальноєвропейському просторі з точки зору потреб забезпечення національної безпеки нашої країни.

У той же час підходи Північноатлантичного альянсу до забезпечення безпеки держав-членів зазнають суттєвих змін, що також має враховуватися при розбудові системи забезпечення національної безпеки України, визначення напрямів реалізації не лише зовнішньополітичної, а й, значною мірою, внутрішньополітичної стратегії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оцінці ролі НАТО як ключового елементу безпеки країн Заходу приділялася досить значна увага науковців як нашої країни, так і інших країн. У цьому зв'язку доцільно згадати роботи С. Волощука, В. Горбуліна, В. Константинова, О. Литвиненка, О. Полторацького, О. Томашевича.

Зазначені науковці розглядали питання впливу розширення НАТО на систему європейської регіональної безпеки, можливості взаємодії між цією організацією та Україною, у тому числі у контексті реалізації нашої країною політики євроатлантичної інтеграції.

Науковці країн Заходу, зокрема Л. Каплан, Дж. Матларі, Дж. Медкалф, М. Наземроя, М. Петерсон, Д. Халідей, Д. Йост досліджували історію цієї організації, передусім її роль у глобальному протистоянні під час холодної війни. Розглядаючи напрями розвитку НАТО, ними, як правило, виділялися такі сфери, як боротьба з тероризмом, кіберзагрозами, окремими видами транснаціональної організованої злочинності тощо. Можливість того, що Північноатлантичний альянс як організація може, хоча б потенційно, виступити стороною у військовому конфлікті в Європі якщо і розглядалася, то виключно на рівні миротворчих операцій, подібних до тих, що проводилися на теренах колишньої Югославії.

Таким чином, метою статті є визначення ролі та місця Північноатлантичного альянсу у системі міжнародної безпеки на європейському просторі та формулювання пропозицій щодо того, яким чином наявні тенденції у цій сфері мають бути враховані при розробці безпекової політики нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Гібридна війна Росії проти України, що становить загрозу міжнародній безпеці на регіональному та глобальному рівнях, виявила принципову неспроможність існуючих міжнародних організацій своєчасно вживати адекватних заходів реагування на нові виклики та загрози. Це обумовлено не лише принципово новим характером таких викликів та загроз, на який ці організації не були розраховані від їх утворення, але й системними недоліками таких структур, їх бюрократизацією та обмеженнями, у тому числі обумовленими консенсусним характером прийняття рішень. Так, політика ЄС, яка проводилася ним у рамках «Східного партнерства» [1], не змогла вирішити питань побудови безпечного політичного середовища на Сході Європи. Налагодження взаємодії із країнами Східної Європи, у т.ч. з Україною, без їх інтеграції до єдиного європейського політичного та безпекового простору перетворила їх на потенційні жертви агресивної політики Російської Федерації, що розглядає їх як сферу власного впливу, якому вони мають протистояти самотужки, не маючи для цього ані військових, ані економічних ресурсів.

Політика ЄС щодо Росії передбачала поступову інтеграцію економіки, що, на думку її авторів, усувало б розбіжності політично-

го характеру. РФ сприймала такий підхід як заохочення до реалізації власних зовнішньоекономічних цілей та визнання слабкості Заходу, залежного від поставок нафти та газу.

Стратегія залучення Росії до європейської системи безпеки значною мірою ґрунтувалася на концепції «змін через зближення», що виступала основою політики Німеччини щодо СРСР із 1969 року. Зазначений підхід без особливих змін застосовувався і після закінчення холодної війни, у тому числі у формі т.з. «партнерства задля модернізації» [2]. Принципом останнього було надання допомоги РФ у модернізації економіки за забезпечення газом та надання свободи суспільству.

Слід зазначити, що вказаний підхід не мав жодного позитивного впливу, оскільки керівництво РФ не було зацікавлене у забезпеченні громадянських прав та свобод. Експерти також зазначають, що з часів В. Брандта цей підхід зазнав суттєвих змін: останніми роками «зближення» Німеччини відбувалося лише із керівництвом РФ і при цьому мало виражений економічний характер [3]. Криза у відносинах між Росією та ЄС, обумовлена російською агресією проти України, підтвердила неспроможність цього підходу: «східна політика» ЄС не досягла своїх цілей – миру та стабільності [4]. Підхід ЄС щодо Росії виявився хибним передусім тому, що сама Росія ніколи не вважала себе частиною Європи і розглядала її як потенційного супротивника. При цьому той факт, що НАТО розглядається РФ як джерело небезпеки та загрози, відображено у військовій доктрині цієї країни [5].

Країни Східної Європи, у тому числі Україна, ніколи не розглядалися Росією як самостійні суб'єкти міжнародних відносин, а лише як об'єкти торгу з ЄС та США. Політика «Східного партнерства», що не визнавала ці країни частиною об'єднаної Європи, стала, на нашу думку, одним із ключових чинників, що підштовхнули РФ до реалізації своїх намірів із забезпечення тут сфери свого впливу, у тому числі із застосуванням збройних сил та широкого арсеналу заходів невоєнного характеру у рамках «гібридної війни». Агресія РФ щодо України спрямована на зміну усієї системи міжнародного правопорядку і є порушенням Заключного Гельсінського акту 1975 р. [6], Будапештського меморандуму 1994 р. [7], Основного положення акту НАТО – Росія 1997 р. [8, с. 16], тобто усіх міжнародних нормативно-правових актів, що виступали юридичною основою безпеки у Європі.

На сьогодні безпека європейських країн безпосередньо залежить від розвитку ситуації в Україні. У цьому зв'язку доцільно вка-

зати на висновки, зроблені американськими експертами, щодо того, що підтримка НАТО України важлива не лише у контексті захисту нашої країни від зовнішніх агресивних дій, а й необхідна для відновлення міжнародного правопорядку в Європі [9, с. 6].

Політика керівництва РФ виступає своєрідним тестуванням підходу Заходу до власних цінностей – чи є такі поняття, як права людини та громадянські права, універсальними? У цьому зв'язку доповідачами на Мюнхенській конференції з питань безпеки в лютому 2015 року наголошувалося, що вирішення конфлікту вимагає створення принципово нового безпекового оточення у контексті стосунків між Заходом та РФ, націленого на припинення війни та відновлення суверенітету та територіальної цілісності України [10].

На ступінь загрози, джерелом якої є політика РФ, вказує, зокрема, факт переходу ВПС Великобританії двох російських бомбардувальників Ту-95 над Ла-Маншем у січні 2015 року, що мали на борту крилаті ракети із ядерними боеголовками [11]. Зазначені дії мають виражений провокативний характер й імітували навчання зі знищення підводних човнів британських ВМС. Всього ж упродовж 2014 року в регіонах Балтійського, Північного морів та Атлантичного океану було перехоплено понад 100 літаків ВПС РФ. Питання протидії ядерній загрозі для безпеки країн НАТО з боку РФ внесено до порядку денного зустрічі міністрів країн-членів Альянсу у лютому 2015 року [12].

Забезпечення ефективності системи європейської безпеки потребує підвищення ролі НАТО, що є ключовою безпековою інституцією в Європі. Враховуючи системне порушення Росією норм та принципів міжнародного права, природним є перегляд НАТО взятих на себе зобов'язань, що обмежували його оборонні можливості.

Так, в Основоположному акті НАТО – Росія 1997 р. Альянсом було задекларовано відмову від розміщення військових сил та тактичної ядерної зброї на території нових країн-членів. Враховуючи, що зовнішня політика РФ несе загрозу, передусім, цим країнам, необхідністю стає саме максимізація їх оборонних можливостей, у тому числі шляхом розміщення там адекватних військових сил. Натомість наявний розподіл військових ресурсів НАТО в Європі не відповідає актуальним потребам. Загальний склад військ Альянсу в Європі становить 1,5 млн особового складу, із якого в країнах Центральної, Східної Європи та Балтії знаходяться лише 300 тис. В Європі НАТО має 28 баз, із яких 23 розташовані у Західній Європі, тобто там, де реальна вій-

ськова загроза є мінімальною [13, с. 35]. Зазначена ситуація відображує потреби та реалії холодної війни, коли країни, які сьогодні потребують військового захисту від потенційної агресії РФ, входили до складу Організації Варшавського договору.

Окрім цього, існуюча стратегія, що ґрунтується на військовому, передусім ядерному, стримуванні, є малоефективною в умовах гібридної війни. Розгортання військових формувань без розпізнавальних знаків за підтримки місцевого криміналітету швидко створює новий формат ситуації, який надалі досить важко змінити. Так само малопридатними заходи військового стримування є для протистояння інформаційній війні та підкupu посадових осіб, ідеологічному, політичному та економічному тиску.

Агресія Росії проти України виявила недоліки в оборонній системі самого Альянсу, що обумовлює потребу його суттєвого реформування. Російська Федерація вже розглядається не як партнер НАТО, а як його основний супротивник, що, значною мірою, вносить новий сенс в існування цієї організації, у пошуках якої вона знаходилася з часів закінчення холодної війни.

Безпекова ситуація в Європі має суттєві відмінності від часів холодної війни, що вимагає напрацювання нових підходів з боку НАТО до реагування на нові виклики та загрози. Так, якщо до 1990 року основними цілями можливої агресії з боку СРСР розглядалися країни Західної Європи, то сьогодні у якості потенційних жертв агресивної політики Росії розглядаються передусім країни Балтії, Центральної та Східної Європи. Окрім того, якщо під час протистояння із СРСР військова загроза розглядалася дещо ізольовано від інших, то за сучасних умов вона розглядається у комплексі із можливими недружніми заходами інформаційного та економічного (у т.ч. енергетичного) характеру.

Невідповідність існуючої стратегії НАТО новітнім викликам та загрозам визнається і керівництвом Альянсу. Зокрема у підсумковій заяві саміту НАТО в Уельсі, що відбувся 4–5 вересня 2014 року, вказувалося на необхідність забезпечення ефективної відповіді на специфічні виклики, представлені погрозами гібридних методів війни, коли використовується широкий набір бойових і диверсійних операцій з використанням військових, напіввійськових та цивільних структур у глибоко інтегрованій манері [14].

У Стратегії національної безпеки США, прийнятій у лютому 2015 року, зазначено, що агресія Росії проти України свідчить, що безпека в Європі та міжнародний правопорядок, що гарантує недоторканість кордонів, не можуть розглядатися як даність.

Підтримка України, а також Грузії та Молдови, вимагає об'єднання зусиль усіх країн НАТО, посилення військового та політичного потенціалу цієї організації [15, с. 25].

У своєму виступі наприкінці січня 2015 року помічник державного секретаря США В. Нуланд [16] вказала на необхідність трансатлантичної єдності у вирішенні новітніх проблем, що має виражатися у підвищенні обороноздатності країн НАТО. Зокрема наголошувалося на додатковій увазі енергетичній безпеці країн Альянсу, з метою чого, зокрема у країнах Балтії, побудовано та будуються термінали для зрідженого газу, що суттєво знизять залежність цих країн від єдиного постачальника.

Реагуючи на загрози з боку РФ для країн-членів НАТО, Альянсом прийнято рішення щодо створення командних центрів в шести країнах Східної Європи – Польщі, Болгарії, Румунії, Литві, Латвії та Естонії. До складу центрів входитимуть групи по 40–50 осіб, які організовуватимуть підготовку особового складу збройних сил у рамках розширення чисельності контингенту, а також підтримку сил швидкого реагування. Як зазначив у цьому зв'язку Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг, це рішення ґрунтується на міжнародних зобов'язаннях щодо забезпечення оборони країн-членів відповідно до наявних загроз [17].

Створення сил швидкого реагування у складі 30 тис. осіб, ядром яких буде бригада «Вістря спису», є складовою «Плану готовності до дій» (Readiness Action Plan), прийнятого на саміті Альянсу у вересні 2014 року, метою якого є підвищення обороноздатності цієї організації у контексті протидії агресивним діям з боку Російської Федерації [18]. У цьому зв'язку викликає інтерес той факт, що зазначені сили швидкого реагування не будуть орієнтовані на участь у протистоянні із використанням ядерної зброї, що знаходилося у центрі стратегій часів «холодної війни» [19].

Відповідно до сучасних змін безпекової доктрини НАТО ймовірними є заходи на таких напрямках:

- посилення військової присутності США та країн Західної Європи на території нових членів-держав Центральної та Східної Європи;

- удосконалення військового обладнання та розробка нових механізмів логістики, орієнтованих на захист країн-членів НАТО, які знаходяться у «зоні ризику», передусім держав Балтії;

- розгортання в Європі, передусім у Східній, принципово нових систем протиповітряної оборони;

- створення нових бас ЗС США на території країн Східної Європи;

- розробка системи протидії новітнім загрозам – кібератакам, енергетичному тиску, інформаційній війні;

- посилення координації на рівні НАТО в країнах Європи.

Незважаючи на те, що заходи протидії агресивній політиці РФ, заплановані керівництвом Північноатлантичного альянсу та ключовими його членами, не передбачають використання арсеналу ядерного стримування, не можна виключити розміщення у майбутньому тактичної ядерної зброї в країнах Центральної та Східної Європи. Очевидно, що реалізація цих заходів принципово змінить баланс сил у регіоні і значно підвищить військову вразливість РФ. Якщо до цього часу НАТО дотримувалося взятого на себе мораторію щодо розміщення ядерної зброї на території нових членів, то через події в Україні це рішення втратило актуальність. Переведення ядерної зброї, розміщеної у Німеччині, наприклад, до країн Балтії, може мати дуже серйозні негативні наслідки для військової безпеки Росії.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок про те, що система європейської безпеки, ядром якої виступали НАТО, ОБСЄ та Європейський Союз, зіткнулася із найбільшими викликами з часів завершення холодної війни, що засвідчили її недостатню ефективність. Неадекватність притаманного ЄС підходу «м'якої сили» для реагування на загрозу воєнного характеру обумовлює підвищення значення НАТО у якості основоположного елементу європейської безпеки. За таких умов Україна, знаходячись поза межами Європейського Союзу та НАТО, не зможе адекватно забезпечити власну безпеку, а також впливати на формування регіональних безпекових систем. Це, у свою чергу, підвищує значимість інтеграції нашої країни до наявних міжнародних організацій, у тому числі шляхом двостороннього та багатостороннього співробітництва, адаптації національної системи безпеки та оборони відповідно до стандартів НАТО, залучення до широкого кола заходів та створення на своїй території навчальних та науково-дослідних центрів. Одним із ключових напрямів реалізації цієї політики може бути розширення співробітництва із країнами Балтії та Польщею у сфері безпеки та оборони.

Вважаємо за можливе використати позитивний досвід Грузії, в столиці якої заплановано створення сучасного тренувального центру підготовки військових, орієнтований на проведення навчань особового складу Збройних Сил цієї країни та країн-членів Альянсу [20].

Важливим напрямом взаємодії із НАТО є участь України в програмі «Наука для миру

та безпеки» (Science for Peace and Security, SPS), у рамках якої наша країна сьогодні є основним бенефіціаром. Слід зазначити, що посадовці Альянсу прямо вказують на те, що метою цієї програми є не лише досягнення певних наукових результатів, а й напрацювання моделі практичного співробітництва. На сьогодні програма зосереджена на таких питаннях, як протидія розповсюдженню хімічної, біологічної та ядерної зброї, технології у сфері безпеки, енергетична безпека та протидія кіберзагрозам. На нашу думку, дослідження у рамках цієї програми можна розширити також на такі сфери, як реформування сектору безпеки та оборони відповідно до стандартів НАТО, запобігання корупції та підвищення інституційної спроможності відповідних органів державної влади [21].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Eastern Partnership. Questions and Answers. – EU Neighbourhood Info Centre, 2013. – 10 p.
2. Политика немецких социал-демократов по отношению к Москве : сближение без изменений / О. Капустина // Deutsche Welle. 08.05.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dw.de/p/18TuX>.
3. Комментарий : Как Германии вести себя с Россией Путина / Й. Зигерт // Deutsche Welle. 09.07.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dw.de/p/192NH>.
4. Миф о «восточной политике»? Германия и Украина : политический альянс / Я. К. Беренде // Гефтер. 17.12.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gefter.ru/archive/13843>.
5. Prospects for NATO-Russia relations. Keynote address by NATO Deputy Secretary General Ambassador A. Vershbow at the 2015 Leangkollen Conference, Oslo. 02.02.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_117055.htm?utm_source=twitter&utm_medium=press&utm_campaign=150202-DSG-Norway.
6. Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе. Заключительный акт. – Хельсинки, 1975 г. – 59 с.
7. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Будапешт, 5 грудня 1994 року (ст. 507, код акту 38832/2007) // Офіційний вісник України. – 2007. – № 13. – С. 123.
8. Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security Between NATO and the Russian Federation. – Paris, 1997. – 45 p.
9. Preserving Ukraine's Independence, Resisting Russian Aggression : What the United States and NATO Must Do / I. Daalder, M. Flournoy, J. Herbst, J. Lodal, S. Pifer, J. Stavridis, S. Talbott, C. Wald // Atlantic Council. – 2015. – 17 p.
10. The Munich Security Conference. What Security? / J. Dempsey // Carnegie Europe. 05.02.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=58971&mkt_tok=3RkMMJWWf9wsRonvKXNZKXonjHpfX56egtUKCg38431UFwdcjKpMjr1YIGRcR0aPyQAgobGp5I5FEIQ7XYTLB2t60MWA%3D%3D.
11. Intercepted Russian bomber was carrying a nuclear missile over the Channel / M. Giannangeli // Sunday Express. 01.02.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.express.co.uk/news/uk/555454/Intercepted-Russian-bomber-was-carrying-a-nuclear-missile-over-the-Channel>.
12. FAS : В НАТО обсудят потенциальные ядерные угрозы со стороны России / М. Степовик // Deutsche Welle. 25.01.2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dw.de/p/1EQBn>.
13. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці : висновки для України (червень 2014 р.) : [аналітична доповідь] / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. – К. : Нац. Ін.-т страт. досл. – 42 с.
14. НАТО займеться вивченням нових російських гібридних методів ведення війни // УНІАН. 05.09.2014 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unian.ua/world/959807-nato-zaymetsya-vivchennyam-novih-rosiyskih-gibridnih-metodiv-vedennya-viyni.html>
15. National Security Strategy. February 2015. – Washington, 2015. – 35 p.
16. Помощник госсекретаря Виктория Нуланд о трансатлантическом единстве (27 января 2015 года). Государственный департамент США : Выступление Виктории Нуланд, помощника государственного секретаря по делам Европы и Евразии. – Вашингтон (окр. Колумбия) : Ин-т Брукингса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://translations.state.gov/st/russian/texttrans/2015/01/20150128313232.html#ixzz3QW9AzMOS>.
17. Генсек НАТО обвинил Россию в нарушении границ соседей / Г. Набережнов // РБК. 31.01.2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://top.rbc.ru/politics/31/01/2015/54ccfc129a794752c3cc44f0>.
18. NATO's Readiness Action Plan. Fact Sheet. December 2014. – North Atlantic Treaty Organization. – 2 p.
19. НАТО противостояния не хочет. Но готовится к нему / Л. Мойжес // Ежедневный журнал. 5.02.2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ej.ru/?a=note&id=27029>.
20. НАТО решил защищаться // С. Воропаев // Deutsche Welle. 05.02.2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dw.de/p/1EWHm>.
21. Boosting scientific cooperation with Ukraine. 02.12.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_115418.htm